HET EINDE VAN DE WERELD ZOALS WE DIE KENNEN

Inhoud

Inleiding 7

Het Nieuwe IJzeren Gordijn
Het einde van vrede in Europa zoals we die kennen 11
Donald Trump: koning van een autocratisch Amerika
Het einde van de Verenigde Staten zoals we die kennen 59
Zijn de Verenigde Staten nog een bondgenoot?
Het einde van de NAVO zoals we die kennen 115
Donald Trump: 'Alleen mijn eigen moraal kan me tegenhouden'
Het einde van internationaal recht zoals we dat kennen 165
'Make Europe Great Again'
Het einde van Europa zoals we dat kennen? 231
Nieuwe wapenwedloop met nieuwe wapens
Het einde van wapenbeheersing zoals we die kennen 285
Wordt dit de eeuw van China?
Het einde van de wereldorde zoals we die kennen 329

Besluit
Het einde van de wereld zoals we die kennen betekent niet het einde van de wereld 379

La crisi consiste appunto nel fatto che il vecchio muore e il nuovo non può nascere: in questo interregno si verificano i fenomeni morbosi più svariati.
(De crisis bestaat precies in het feit dat het oude sterft en het nieuwe niet geboren kan worden, en in die tussentijd verschijnen er monsters.)
– *Quaderni del carcere* (*Notities uit de gevangenis*, 1948) van Antonio Gramsci (1891-1937), Italiaanse filosoof, journalist en politicus.

Inleiding

Het einde van de wereld zoals we die kennen

Ik schrijf deze woorden in Tsjernihiv, een stadje in het noordoosten van Oekraïne, enkele tientallen kilometers van de Russische grens. Het is nacht en alweer loeien de sirenes van het luchtalarm, nu al dagenlang. Elke nacht slaan er Russische drones in. Of erger, de hybride ballistische raketten, 'Banderols' noemen ze die hier. Ze kunnen in zeven minuten toeslaan vanuit Rusland. Een soort mengeling van een kruisraket en een aanvalsdrone. Met vijftig kilogram explosieven, aangedreven door een Chinese turbojetmotor en met onderdelen afkomstig uit de hele wereld, tot zelfs de Verenigde Staten en Zuid-Korea. Een goedkoop wapentuig van een paar tienduizend dollar. Bijna niet te stoppen voor de luchtafweer.

Niemand lijkt 's nachts nog op te staan om naar de schuilkelder te lopen. De ambulanciers en brandweerlui waken. De slachtoffers worden opgehaald. Soms maar een paar, soms meer. Overdag gaan de koffiehuizen open, mensen wandelen over straat en kijken af en toe angstig naar de lucht, even maar, als er een drone gemeld is.

Iemand stuurt me een filmpje van een 'Banderol' – S8000 is de officiële naam – die de felblauwe lucht doorklieft, meterslang, met vleugels van twee meter wijd. Hij slaat in op een buitenwijk van Tsjernihiv. Een moeder en een vierjarig dochtertje worden verrast. Beiden zijn dood, het huis is volledig vernield, de woonkamer smeult nog na.

's Avonds zit ik aan tafel bij Valentina en Petr, een koppel zestigers die ik hier in het eerste oorlogsjaar al bezocht, leraars die de Sovjettijd en later de onafhankelijkheid meemaakten. De goede en de kwade dagen. 'Zolang de kinderen maar in veiligheid zijn', verzuchten ze. De kleinkinderen zijn even

op bezoek in de zomervakantie, maar ze groeien op in het Westen. Zelf weigeren ze te vertrekken. De hele avond worden er toosts uitgebracht, met steeds meer nostalgie. De drones lijken eventjes ver weg. 'Wij hebben dit huis gebouwd, dit is ons leven. We gaan niet weg omwille van een dictator in het Kremlin en een clown in het Witte Huis.' Het nieuwe normaal na vierenhalf jaar oorlog.

In een mensenleven is het vaak zo dat je pas later ten volle beseft wanneer je de beste dagen van je leven beleeft. Ze vliegen voorbij en je denkt dat ze eeuwig zullen blijven duren. Het kan alleen maar beter gaan, denk je dan. Zo vergaat het ook onze wereld.

In 1989 viel de Berlijnse Muur, het IJzeren Gordijn werd doorgeknipt en daarmee kwam er ook een einde aan de Koude Oorlog, die onze wereld en naoorlogse geschiedenis beheerste. Dat jaar beleefde ik ook mijn eerste oorlog als ooggetuige, de revolutie in Roemenië. Het was toen de enige gewelddadige uitbarsting die dat keerpunt in ons continent bezegelde. De Sovjet-Unie viel uit elkaar. 'Het einde van de geschiedenis', zo benoemde de Amerikaanse politicoloog Francis Fukuyama het. De liberale vrije wereld was aan een opmars bezig, onstuitbaar, over de hele wereld. Hoe dwaas, zo bleek later.

Enkele jaren later leek de vrede ook in het Midden-Oosten bezegeld met de historische handdruk op het bordes van het Witte Huis tussen Rabin en Arafat. Daarmee leek een er een einde te komen aan de eeuwige oorlog tussen Israël en de Palestijnen.

De conflicten die we nog kenden in dat eerste gouden decennium, leken stuiptrekkingen van een afbrokkelende wereld. Irak en Saddam Hoessein kregen een lesje van de wereld, met een VN-mandaat, om de agressie en de invasie van een onafhankelijke staat, Koeweit, te bestraffen. En het uiteenvallen van Joegoslavië was het gevolg van de wedergeboorte van het nieuwe, volledige en vrije Europa.

Maar in die bloedige oorlog zaten ook de kenmerken van een ziekte, het etnonationalisme. Religie, bloed, bodem en geschiedenis als nieuwe toxische mix, de brandstof van conflicten. Toen wilde de wereld dit nog bestrijden, nu lijkt het de regel geworden. Rusland in Oekraïne, China tegenover Taiwan, en zeker ook in de oorlogen van Israël in het Midden-Oosten en in de bezetting en vernietiging van Palestina. Oorlogsmisdaden zijn de norm geworden, het internationaal recht is nu de uitzondering voor de zwakken.

De Griekse historicus Thucydides beschreef de machtsstrijd tussen Athene en Sparta tijdens de Peloponnesische Oorlog (431-404 v.Chr.). Wie zijn relaas leest, herkent opvallende parallellen met de geopolitieke wanorde in de wereld van vandaag. De sterken nemen wat ze kunnen en willen, de zwakken ondergaan wat ze moeten. Iedereen dweept met Athene, het culturele hart van de antieke wereld, maar wil eigenlijk Sparta zijn, het gemilitariseerde alter ego van Athene. Ook Europa lijdt aan de oorlogskoorts, zo lijkt wel. Minder van Venus en meer van Mars.

Generaal Douglas MacArthur, een ijzervreter uit de Koude Oorlog, nam in 1951 afscheid met de woorden: 'Old soldiers never die, they just fade away.' Oude soldaten sterven nooit, ze vervagen slechts. Na meer dan 35 jaar de frontlijnen bezocht te hebben heb ik een eigen variant ontdekt. Oude journalisten stoppen niet, ze vergeten gewoon hun deadline. Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Journalist ben je voor het leven. Met wat er zich nu allemaal afspeelt in onze wereld, ga ik nog steeds op zoek naar de nieuwe frontlijnen. Niet de waan van de dag boeit me, God bespare me die, maar hoe de wereld die we kennen voor onze ogen verdwijnt. Ervaring en inzicht kunnen daarbij helpen. In dit boek wil ik daarom enkele breuklijnen schetsen van die uiteenvallende wereld. Geografisch in Europa, waar de grenzen van onze geschiedenis worden hertekend en een nieuw IJzeren Gordijn verrijst, politiek in het Westen, waar de vrijheid onder druk staat, en ook militair, nu oude bondgenootschappen verdampen.

'Er zijn decennia waarin er niets gebeurt, en er zijn weken waarin er decennia plaatsvinden.' De uitspraak wordt toegeschreven aan Lenin, de vader van de Russische Revolutie. Authentiek of niet, ze schetst een tijd waarin in korte tijd de geschiedenis in een stroomversnelling is geraakt en de wereld verandert. Ook nu leven we in zo'n tijd waarin leiders wereldwijd oorlogen starten en geen besef meer hebben van het leed dat die veroorzaken. De internationale samenwerking die na de Tweede Wereldoorlog opgebouwd werd, gaat op de schop. We dwepen met nieuwe wapens zoals drones, technologie en artificiële intelligentie (AI). De nieuwe heersers zijn techgiganten. Meer dan ooit voel ik daarom de behoefte en noodzaak om 'to speak up and reach out'.

We mogen niet de ogen sluiten en zwijgen. Zo bezocht ik Minneapolis, waar duizenden mensen zich verzetten tegen het geweld van ICE, de immigratiehandhaversmilitie van president Trump. Ik ontmoette er Stella,

een jonge vrouw die met kinderen werkte. Ze was de ooggetuige die filmde hoe Alex Pretti, een behulpzame verpleger, in koelen bloede afgemaakt werd door ICE-agenten. Dankzij haar getuigenis keerde het tij. Dat was een les voor mij, voor de VS, misschien ook voor Europa. De stem van ieder van ons telt. Zeker ook die van een iets oudere journalist. 'Seasoned' is een mooi woord daarvoor in de VS.

In Lviv in Oekraïne trof ik een merkwaardige muurschildering aan. Die deed me denken aan het werk van Banksy, die mysterieuze kunstenaar die zowel in Palestina als in Oekraïne met een raak bitter-ironisch beeld de gevolgen van oorlog en veranderingen van onze tijd kan schetsen. De street ar is van de Oekraïense kunstenaar Andriy Yermolenko. Hij maakte in 2025 in Lviv verschillende graffitiwerken als onderdeel van de campagne #SaveUkrainianChildren. Zijn werken belichten de impact van de oorlog op burgers, vooral op kinderen, en zijn in Lviv uitgegroeid tot symbolen van verzet.

De Russische glijbommen op Oekraïense steden, de Israëlische waanzin in Gaza, de verkiezing van Donald Trump – allemaal hebben ze iets in gang gezet wat onze wereld onomkeerbaar verandert. Daar lijkt geen paraplu of schild tegen opgewassen. Schuilen is een illusie geworden. Daarom ook de afbeelding op de cover van dit boek.

De titel van een bekende song van R.E.M. gonst daarbij altijd door mijn hoofd: 'It's the End of the World as We Know It', met niet te vergeten daarachter tussen haakjes: 'And I Feel Fine'. De betekenis van dat lied is immers niet zomaar wat het lijkt. Het gaat over persoonlijk doorzettingsvermogen en aanvaarding. We leven in chaotische tijden, maatschappelijke verandering en oorlogen, en toch blijft de zoektocht naar vrede levendig. Want de geschiedenis eindigt nooit, gelukkig maar.

Het Nieuwe IJzeren Gordijn

Het einde van vrede in Europa zoals we die kennen

Het was een vreemde tijd, die winter van 2021/2022. De coronapandemie was nog maar net onder controle. De wereld leek meer dan ooit verenigd in uitdagingen die de hele mensheid aanbelangden en zelfs verenigden. De dreiging van onvoorspelbare ziektes en al enkele jaren ook de gemeenschappelijke strijd tegen de klimaatverandering beheersten het nieuws. De nieuwe jongere generaties maakten zich terecht zorgen over hun toekomst en die van de planeet. Greta Thunberg was het gezicht van deze nieuwe tijd. Na vier onzekere jaren onder Donald Trump was in de Verenigde Staten een president aan de macht die de oude vertrouwde wereld vertegenwoordigde met de woorden: 'America is back.' Na 33 jaar verslag te hebben uitgebracht over oorlogen voelde het voor mij alsof mijn rol was uitgespeeld. De oorlog tegen het extremisme van Al Qaida en IS, de conflicten in het Midden-Oosten – eindelijk was ik ingehaald door de geschiedenis. Toen ik in februari mijn bank binnenstapte om mijn zaken op orde te brengen, keek ik dan ook vreemd op toen de directeur mij vroeg of ik dacht dat 'het' zou gebeuren. Een nieuwe oorlog in Europa? Nee toch, niemand had baat bij chaos en oorlog? Mijn verstand hield mij voor dat grootschalige militaire oefeningen en concentraties zoals die bezig waren van het Russische leger nooit maanden kunnen blijven aanslepen zonder gevolg, maar ik wilde het niet geloven. Tot die ochtend het nieuws kwam.

Europa's grootste militaire conflict sinds de Tweede Wereldoorlog

Op 24 februari 2022 veranderde ons wereldbeeld drastisch. Die dag viel Rusland massaal Oekraïne binnen. In enkele dagen wilde de Russische president Vladimir Poetin Oekraïne veroveren en het Oekraïense regime ten val brengen. Maar door de Oekraïense weerstand draaide die blitzkriegcampagne uit op een slopende loopgravenoorlog in Oost-Oekraïne, terwijl Oekraïense industrie en steden onophoudelijk werden gebombardeerd met Russische drones en raketten. De oorlog in Oekraïne werd Europa's grootste militaire conflict sinds de Tweede Wereldoorlog. De cijfers zijn dan ook overweldigend. Anno 2026 vechten zo'n half miljoen Oekraïense en meer dan 700.000 Russische soldaten aan het front.

Dit is niet alleen het grootste, maar ook het bloedigste conflict in Europa sinds tachtig jaar. Cijfers over de aantallen doden en gewonden in de oorlog in Oekraïne zijn schattingen, want beide landen minimaliseren hun verliezen en geven geen volledige of betrouwbare cijfers vrij. Volgens de Amerikaanse denktank Center for Strategic and International Studies (CSIS) hebben de Oekraïense strijdkrachten tussen februari 2022 en december 2025 waarschijnlijk tussen de 500.000 en 600.000 slachtoffers geleden (doden, gewonden en vermisten), onder wie tussen de 100.000 en 140.000 soldaten die het leven verloren. In dezelfde periode kon de VN-mensenrechtenmissie in Oekraïne (HRMMU) verifiëren dat 15.012 Oekraïense burgers het leven lieten en er 40.621 gewonden vielen. De werkelijke aantallen burgerslachtoffers liggen vrijwel zeker hoger, vooral tijdens de hevigste gevechten in maart en april 2022, toen de VN veel slachtoffers niet individueel kon verifiëren.

Het aantal Russische slachtoffers en doden op het slagveld ligt aanzienlijk hoger, bedraagt zelfs het dubbele. Russische militaire bloggers spreken zelfs over acht dode of zwaargewonde Russische soldaten voor elk Oekraiens slachtoffer. Het Russische leger heeft het steeds moeilijker om nieuwe manschappen te rekruteren. Er zou al tot 80.000 euro betaald worden aan tekengeld voor elke rekruut. Volgens CSIS hebben Russische troepen van februari 2022 tot december 2025 bijna 1,2 miljoen slachtoffers geleden (doden, gewonden en vermisten), onder wie 275.000 tot 325.000 doden. Dat zijn meer verliezen dan welke grootmacht dan ook in welke oorlog dan ook sinds de Tweede Wereldoorlog. Het aantal Russische dodelijke slachtoffers

op het slagveld in Oekraïne in minder dan vier jaar tijd is zes keer meer dan de Amerikaanse verliezen in de Vietnamoorlog gedurende acht jaar (1965-1973) en meer dan vijf keer zo groot als alle Russische en Sovjetoorlogen samen sinds de Tweede Wereldoorlog, zoals de Russische bezetting van Afghanistan in de jaren tachtig en de Eerste en Tweede Tsjetsjeense Oorlog, respectievelijk eind de twintigste en begin de eenentwintigste eeuw. Achter elk cijfer schuilt een menselijk drama, aan beide kanten.

Wat een snelle en doorslaggevende verovering moest worden voor Poetin en zijn Russisch imperialisme, ontaardde in een uitzichtloos conflict. Rusland slaagde er niet meer in snelle doorbraken te realiseren om grootschalige territoriale winst te boeken. In totaal hebben Russische troepen sinds de invasie van 2022 ongeveer 75.000 vierkante kilometer (ongeveer 12 procent van Oekraïne) veroverd en controleren ze ongeveer 120.000 vierkante kilometer (ongeveer 20 procent van Oekraïne), inclusief grondgebied dat vóór 2022 was veroverd, zoals de Krim, een schiereiland dat in 2014 door Poetins 'groene mannetjes' (Russische soldaten zonder militaire insignes) werd geannexeerd bij Rusland, en delen van de Donbas in het oosten van Oekraïne. Deze veroveringen en de algehele vooruitgang van Rusland op het slagveld, vooral tot 2024, bleven ver achter bij het doel van Moskou om Oekraïne militair te veroveren. De tol voor de geringe terreinwinst was zwaar. Sinds 2024 zijn de Russische troepen bij hun prominentste offensieven gemiddeld nog slechts tussen de 15 en 70 meter per dag opgerukt, wat langzamer is dan bij bijna elke grote offensieve campagne in welke oorlog dan ook in de afgelopen eeuw. Russische troepen hebben sinds 2024 nog minder dan 1,5 procent van het Oekraïense grondgebied veroverd. Inmiddels duurt de oorlog in Oekraïne al langer dan vier jaar, dat is langer dan de in Rusland zogenaamde Grote Vaderlandse Oorlog van 1941 tot 1945, van de Sovjet-Unie tegen nazi-Duitsland. Die Tweede Wereldoorlog eindigde in Berlijn met een Russische overwinning en een Duitse overgave, terwijl de oorlog in Oekraïne veeleer uitzichtloos lijkt.

Door de oorlog in Oekraïne ontstond opnieuw een nieuwe breuklijn in Europa, meer dan dertig jaar na de val van het IJzeren Gordijn in 1989, die het einde van de Koude Oorlog inluidde. Door de ontbinding van de Sovjet-Unie in 1991 werd het Westen, de Verenigde Staten op kop, militair superieur en het zelfverklaarde ideologische voorbeeld voor de wereld. Van *superpower* evolueerde de VS tot *hyperpower*. Plots hadden

wij in Europa geen vijand meer in de buurt. De Amerikaanse politicoloog Francis Fukuyama schreef destijds zijn essay (later boek) *Het einde van de geschiedenis*. 1989 bracht de definitieve overwinning van een liberale wereldorde en dat betekende het einde van ideologische strijd, meende hij. Hij beschouwde de geschiedenis als een strijd tussen ideeën, maar aangezien er geen belangrijke ideologieën zoals fascisme en communisme meer waren die de liberale democratie uitdaagden, had de mensheid volgens hem haar politieke eindbestemming bereikt. Want uiteindelijk zouden alle landen, waaronder Rusland, in de richting van een liberale democratie evolueren en zouden er geen grote conflicten meer komen. Hij kreeg ongelijk, ook wat Rusland betrof. Door de Russische invasie van Oekraïne werd Europa, meer dan dertig jaar na de Koude Oorlog, opnieuw verdeeld. Waar men na 1989 had gehoopt op een continent zonder scheidslijnen, een volledig verenigd Europa inclusief Rusland, was opnieuw sprake van een groeiende breuk tussen Oost en West. Die scheidingslijn wordt omschreven als het Nieuwe IJzeren Gordijn.

Het IJzeren Gordijn (1946-1991)

In de Koude Oorlog liep het oorspronkelijke IJzeren Gordijn dwars door Europa. 'Van Stettin aan de Oostzee tot Triëst aan de Adriatische Zee is er een ijzeren gordijn neergedaald over het continent.' In één enkele zin definieerde de voormalige Britse eerste minister Winston Churchill tijdens een toespraak op 5 maart 1946, minder dan een jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, de scheiding tussen twee tegengestelde levenswijzen: aan de ene kant het kapitalistische Westen, aan de andere kant het communistische Oosten. De voormalige Britse oorlogsleider, wiens woorden internationaal nog steeds gewicht hadden, sloeg alarm over de Sovjetdreiging voor het Westen. 'Een catastrofe zou ons kunnen overvallen.'

Zijn metaforische scheidslijn door Europa, van de Duitse grens met Noordwest-Polen tot de Italiaanse grens met het deel van Joegoslavië dat nu Slovenië is, veroorzaakte een kantelpunt tussen naoorlogse euforie en het verontrustende gevoel dat er nieuwe gevaren in het verschiet lagen, een besef dat toen nog niet algemeen was. Zijn woorden bleken profetisch. 45 jaar lang zou Europa – en de hele wereld – worden verdeeld door

een ideologische strijd tussen de twee nieuwe supermachten, de VS en de Sovjet-Unie. Na de Tweede Wereldoorlog hadden Sovjetlegers zich niet terugtrokken uit het Oost-Europese gebied dat ze hadden bezet tijdens hun opmars om nazi-Duitsland te verslaan. In die Oost-Europese landen ontstonden door de Sovjet-Unie gesteunde regimes. Militaire macht moest volgens Churchill de reactie zijn. 'Er is niets wat zij [de Russen] zo bewonderen als kracht, en er is niets waarvoor zij minder respect hebben dan voor zwakte, vooral militaire zwakte.' Hij meende dat de toen pas opgerichte Verenigde Naties niet alleen de prille wereldvrede konden handhaven, en bepleitte 'een speciale relatie' met de VS. Amerikaanse troepen stationeerden zich in West-Europa.

De VS gingen een machtsstrijd aan met de Sovjet-Unie, hun voormalige oorlogsbondgenoot. Een militaire confrontatie tussen de nieuwe aartsvijanden hield het risico in van een Derde Wereldoorlog, die kon uitmonden in een catastrofale kernoorlog. Zo ontstond een 'koude oorlog', met militaire dreigingen en een wapenwedloop zonder weerga, maar zonder veldslagen tussen de twee supermachten. Die Koude Oorlog dijde uit naar eerst het Verre Oosten (zoals Korea en Vietnam), vervolgens naar Latijns-Amerika (zoals Chili) en daarna ook het Midden-Oosten (de sjah in 1953), met de bedoeling van de Amerikanen het communisme tegen te houden (containmentpolitiek) of terug te dringen (rollbackpolitiek).

De Koude Oorlog kende verscheidene cruciale momenten waarbij een Derde Wereldoorlog bijna werd ontketend en de leiders van de Verenigde Staten hun kernwapens wilden inzetten. Het frappantste voorbeeld is de Cubacrisis in 1962. Het stationeren van Russische kernraketten in het communistische Cuba, waardoor de VS binnen bereik lag, leidde bijna tot een nucleair armageddon, dat op het nippertje werd vermeden dankzij diplomatie tussen de toenmalige wereldleiders, de Amerikaanse president John F. Kennedy en Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov.

Het beroemdste begrip uit de toespraak van Churchill, 'ijzeren gordijn', werd een geopolitieke term. Die werd al sinds de Russische Revolutie van 1917 gebruikt om de relatie tussen het Westen en het bolsjewisme te beschrijven, en Churchill had de twee woorden ook al in het Britse Lagerhuis laten vallen, maar zijn toespraak in 1946 was de eerste keer dat de wereld meeluisterde. Sovjetleider Jozef Stalin reageerde furieus op de toespraak. Om de gemoederen te bedaren distantieerden zowel de Amerikaanse als